

УДК 378.011.3-051:378.22

Л.І. Бондаренко

ПРОВІДНІ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми. Необхідність формування в студентської молоді вмінь до науково-дослідницької діяльності задекларована в низці законодавчих актів та нормативно-правових документів. Зокрема, у Законі України „Про вищу освіту” вказано, що наукова діяльність у вищих навчальних закладах є невід’ємним складником освітньої діяльності і здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної й виробничої діяльності в системі вищої освіти. А одним з важливих шляхів забезпечення наукової діяльності вищих навчальних закладів є безпосередня участь учасників навчально-виховного процесу в науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах та організація наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів, науково-дослідних, курсових, дипломних та інших робіт учасників навчально-виховного процесу [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади організації самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідної роботи студентів в освітньому процесі представлено в наукових студіях І. Бендери, О. Бережнкової, Є. Кулика, П. Лузана, В. Нагаєва, П. Підкасистого, В. Прошкіна, С. Савченка, В. Шейка та ін.

Різні підходи до визначення педагогічних умов формування дослідницької компетентності запропоновані в дисертаційних працях І. Колосок, В. Кручек, О. Заболотного, З. Борисової, З. Апазаової, С. Забеліної, Ю. Риндіної.

Мета нашої роботи полягає в обґрунтуванні провідних педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів посилюється сучасними особливостями навчального процесу у вищих навчальних закладах, до яких О. Заболотній [6, с. 29 – 30] услід за О. Гурою [5] та П. Лузаном [8] відносить: спрямованість навчання у вищій школі на науку в її розвитку; єдність наукового й навчального; спрямованість навчального процесу на самостійну роботу студентів, яка за своїм змістом повинна постійно зближуватися із дослідницькою роботою; наскрізна професійна спрямованість усього навчального процесу у вищій школі; єдність та оптимальне співвідношення теоретичної та практичної підготовки студентів; гуманістична спрямованість навчального процесу у вищій школі.

З позиції важливості й необхідності науково-дослідницької діяльності студентів як провідного „компонента підготовки висококваліфікованих кадрів” формулює основні її завдання З. Слєпкань [9, с. 166 – 177]: формування наукового світогляду, оволодіння студентами методологією й методами наукового дослідження; розширення теоретичного кругозору й наукової ерудиції майбутнього фахівця; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у розв’язанні теоретичних і практичних завдань; прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності, залучення їх до розв’язання наукових проблем; поглиблення знань у певному науковому напрямі, формування вмінь виконання курсових робіт і дипломних проектів, підготовка наукових публікацій; створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, підготовка й виховання у вищому навчальному закладі резерву вчених-дослідників, викладачів.

Отже, є всі підстави стверджувати: в педагогічному процесі маємо забезпечити комплекс умов, щоб підготовка майбутніх викладачів вищої школи до науково-дослідницької діяльності мала системний, цілеспрямований характер, а випускники володіли достатніми рівнями дослідницької компетентності.

Досліджуючи сутність поняття „умова” в науковій літературі, ми зіткнулися з проблемою синонімічного використання авторами двох термінів – „чинники” та „умови”. Філософське розуміння чинників і умов є тим підґрунтям, яке забезпечує правильне тлумачення цих термінів у психолого-педагогічних дослідженнях.

Визначені експериментальним шляхом чинники мають потенційну можливість вплинути на перебіг процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів, і ця можливість стає дійсністю за певних умов. На підставі наведених вище міркувань варто погодитися з дослідниками в тому, що педагогічні умови – це обставини, які реалізують сукупність чинників і забезпечують можливість педагогу задіяти студентів до активної діяльності [7].

Урахувати всі педагогічні обставини ефективного формування дослідницької компетентності майбутніх магістрів неможливо, а тому є потреба виділити найважливіші, провідні умови, що оптимально впливають на перебіг досліджуваного процесу.

Результати експертного вивчення чинників формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів, аналізу праць учених переконують, що в успішному розвитку дослідницьких здатностей магістрантів значну роль відіграє оволодіння змістом дисципліни „Основи науково-педагогічних досліджень” (у практиці підготовки магістрів спеціальності „Педагогіка вищої школи” можна знайти іншу назву цієї дисципліни. – Л. Б.).

Саме в процесі оволодіння навчальною дисципліною „Основи науково-педагогічних досліджень” та суміжних за змістом з нею дисциплін формується методологічна культура, розвивається

методологічна рефлексія майбутнього викладача вищого навчального закладу I – IV рівнів акредитації, здійснюється підготовка магістрантів до проведення самостійного науково-педагогічного дослідження, вони оволодівають уміннями здійснювати кількісну й якісну обробку результатів дослідження, здатностями аналізувати, систематизувати й узагальнювати результати вивчення педагогічних явищ.

Отже, розвиток дослідницького потенціалу студентів-магістрантів на основі актуалізації внутрішніх ресурсів особистості в процесі оволодіння фаховими дисциплінами є *першою педагогічною умовою* формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищої школи.

Проте ця умова є необхідною, але, на нашу думку, недостатньою для ефективного залучення їх до наукового пошуку: загальновідомо, що будь-яка діяльність людини, зокрема й наукова, завжди вмотивована. Звернемося до мотиваційного складника дослідницької діяльності.

Психологи зазначають, що мотивація – (від лат. *moveo* – рухаю) – загальна назва процесів, методів, засобів спонукання тих, хто навчається, до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту навчання. Інколи вчені [4] розуміють мотивацію як систему мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини.

Різні мотиви мають неоднакову *силу* впливу на протікання та результати педагогічного процесу, наприклад, широкі пізнавальні мотиви, що проявляються в прагненні охопити більше змісту, є відносно слабшими порівняно з навчально-пізнавальними, що стимулюють вияв самостійності та наполегливості в певній галузі. У конкурентному середовищі часто найбільше значущими виявляються утилітарно-практичні мотиви. Спираючись на це, мотиви можна розділити на *спонукальні*, які лежать в основі різних цілеспрямованих дій, та *смыслоутворювальні*, які „переводять” суспільно значущі цінності на особистісний рівень – „для мене”. Природно, шукати мотиви потрібно, насамперед, у задоволенні особистих інтересів. У сучасному світі ми маємо орієнтуватися на вічні цінності, на які давно опирається західна гуманістична педагогіка.

Отже, під мотивами розуміємо психічні змісти, що спонукають магістрантів займатися науково-дослідною діяльністю. Варто погодитися з тим, що найбільш дієвим мотивом є пізнавальний інтерес, який виникає внаслідок розвитку потреб людини й існує в нерозривному зв'язку з ними. Інтереси залежать від якості набутих знань, рівня розвитку розумової діяльності та, власне, від ставлення магістранта до науково-дослідницької діяльності. А тому інтерес магістрантів до науково-дослідної діяльності треба цілеспрямовано формувати.

Мотиви учіння іноді розподіляють на *зовнішні* та *внутрішні* [3]. Перші, звичайно, виходять від педагогів, різних соціальних груп, суспільства загалом та набувають форми вказівок, вимог, спонукань або навіть примусу. Переважно вони діють, але їхня дія часто натрапляє на внутрішній опір особистості, а тому вони не можуть бути названі

гуманними. Необхідно, щоб сам магістрант мав бажання щось зробити та зробив це. Справжнє джерело мотивації людини знаходиться в ній самій. Тому вирішальне значення надається не мотивам-стимулам – зовнішньому тиску, а мотивам учіння – внутрішнім збуджувальним силам. Така характеристика зовнішніх мотивів дозволяє стверджувати, що тільки внутрішня мотивація, яка в нашому випадку зумовлена значущістю дослідницької діяльності, відображає стійкий, тривалий характер. Це по-перше.

По-друге, варто погодитися з ученими [1; 75] в тому, що висока позитивна мотивація може бути „компенсаторним” чинником у випадку, коли в магістранта недостатній рівень здібностей чи обсягу дослідницьких знань, умінь та навичок. Натомість, навіть високий рівень дослідницьких здібностей не може компенсувати відсутність мотивації чи понизити її рівень і, таким чином, не призведе до отримання ґрунтовних наукових результатів.

Не зайве вказати, що, крім потреб та мотивів, мотиваційна сфера особистості включає емоційні переживання та настанови, які відіграють досить серйозну роль у регуляції діяльності особистості. Саме позитивні емоції спричинюють бажання магістранта займатися науково-дослідною діяльністю.

Отже, *другою педагогічною умовою* формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів виділяємо стимулювання магістрантів до науково-дослідницької діяльності шляхом залученням їх до розв’язання випереджувальних пізнавальних та дослідницько-творчих завдань професійно зорієнтованого характеру під час застосування різноманітних форм і методів організації освітнього процесу.

За нашими спостереженнями, науково-дослідна робота магістрантів останнім часом суттєво активізувалася. Цьому є кілька причин. Відомо, що здобуття магістерського ступеня суттєво відрізняється від програми підготовки бакалавра й навіть спеціаліста тим, що передбачає значно більший обсяг самостійних досліджень. Але зазначена відмінність стала враховуватися педагогічним загалом університетів лише останніми роками. На сьогодні магістерська випускна робота – це дійсно самостійна науково-дослідницька праця. Це по-перше.

По-друге, сьогодні спостерігаємо суттєві зміни у вимогах роботодавців до рівня підготовленості випускника магістерської програми. Роботодавців цікавить, насамперед, молодий спеціаліст з *ДР* – досвідом роботи. І не важливо, що він учорашній студент – часу на професійну адаптацію немає. Крім цього, кандидат на посаду має вміло використовувати для роботи сучасну комп’ютерну техніку, знати іноземну мову, бути ініціативним, відповідальним, комунікабельним, здатним оволодіти новими технологіями. Це, природно, стимулює магістрантів до оволодіння науково-інноваційною діяльністю, бо конкуренція на ринку праці є потужним засобом відбору висококомпетентних фахівців.

По-третє, інноваційні процеси в економіці країни спричинили суттєві зміни в діяльності вищих навчальних закладів. Наукові дослідження стали вкрай необхідним і важливим напрямом діяльності поряд з підготовкою молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів. Услід за світовим поділом з'явилися вітчизняні дослідницькі університети з явно вираженою науковою домінантою і в кадрах, і у фінансуванні. Для підготовки випускників до науково-виробничої та інноваційної, зокрема, підприємницької, діяльності в деяких університетах створено нові навчально-науково-виробничі структури: консалтинг-центри, технопарки, інноваційні, науково-виробничі бізнес-центри тощо. Магістранти беруть участь у різноманітних наукових конкурсах, олімпіадах, виступають з науковими доповідями на студентських науково-практичних конференціях. У деяких університетах існує вимога обов'язкового опублікування наукових статей, тез доповідей на семінарах і конференціях студентами за результатами виконання магістерських робіт. Але поряд з традиційними формами науково-дослідної роботи в багатьох вітчизняних вищих навчальних закладах здійснюються інноваційні заходи залучення студентів до наукової творчості.

Організаційно проблема набуття досвіду науково-дослідної діяльності майбутнім викладачем вищої школи нині розв'язується по-різному в кожному вищому навчальному закладі, що здійснює підготовку магістрів. Природно, науковий супровід означеного процесу вимагає коректного виділення видів і форм науково-дослідної роботи магістрантів.

Отже, включення магістрантів у різні види науково-дослідної роботи в навчальному процесі, у ході різних видів практики, самостійної дослідницької діяльності в позанавчальний час є *третьою педагогічною умовою* формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів.

Висновки. Таким чином, ми визначили такі основні педагогічні умови формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів: розвиток дослідницького потенціалу студентів-магістрантів на основі актуалізації внутрішніх ресурсів особистості в процесі оволодіння фаховими дисциплінами; стимулювання магістрантів до науково-дослідницької діяльності шляхом залученням їх до розв'язання випереджувальних пізнавальних та дослідницько-творчих завдань професійно зорієнтованого характеру під час застосування різноманітних форм і методів організації освітнього процесу; включення магістрантів у різні види науково-дослідної роботи в навчальному процесі, у ході різних видів практики, самостійної дослідницької діяльності в позанавчальний час. Ми усвідомлюємо, що, крім зазначених детермінант, на оволодіння магістрантами дослідницькими знаннями й уміннями впливають і інші обставини, які варто тим чи тим чином ураховувати в практичній роботі.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з висвітленням процесу реалізації означених педагогічних умов.

Список використаної літератури

1. **Апазаова З. Н.** Формирование исследовательской компетентности будущего учителя технологии в условиях колледжа : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 „Теория и методика профессионального образования” / З. Н. Апазаова. – Краснодар, 2012. – 25 с.
2. **Вернадский В. И.** Письма о высшем образовании / В. И. Вернадский // Вестн. воспитания. – 1913. – № 5. – С. 1 – 17.
3. **Галузяк В. М.** Педагогіка : навч. посіб. / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : ДП „Державна картографічна фабрика”, 2007. – 400 с.
4. **Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко ; гол. ред. Світлана Головка. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. **Гура О. І.** Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ „ЗІДМУ”, 2006. – 332 с.
6. **Заболотній О. А.** Педагогічні умови формування дидактичної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Заболотній Олександр Анатолійович. – К., 2010. – 198 с.
7. **Кручек В. А.** Формування комунікативних вмінь студентів вищих аграрних навчальних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кручек Вікторія Аркадіївна. – К., 2003. – 576 с.
8. **Лузан П. Г.** Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Лузан Петро Григорович. – К., 2004. – 505 с.
9. **Слепкань З. І.** Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З. І. Слепкань. – К. : Вища шк., 2005. – 239 с.

Бондаренко Л.І. Провідні педагогічні умови формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів.

У статті обґрунтовано провідні педагогічні умови формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів: розвиток дослідницького потенціалу студентів-магістрантів на основі актуалізації внутрішніх ресурсів особистості в процесі оволодіння фаховими дисциплінами; стимулювання магістрантів до науково-дослідницької діяльності шляхом залученням їх до розв'язання випереджувальних пізнавальних та дослідницько-творчих завдань професійно зорієнтованого характеру під час застосування різноманітних форм і методів організації освітнього процесу; включення магістрантів у

різні види науково-дослідної роботи в навчальному процесі, у ході різних видів практики, самостійної дослідницької діяльності в позанавчальний час.

Ключові слова: чинники, мотивація, педагогічні умови, науково-дослідницька діяльність, дослідницька компетентність.

Бондаренко Л.И. Ведущие педагогические условия формирования исследовательской компетентности будущих преподавателей высших учебных заведений.

В статье обосновано ведущие педагогические условия формирования исследовательской компетентности будущих преподавателей высших учебных заведений: развитие исследовательского потенциала студентов-магистрантов на основе актуализации внутренних ресурсов личности в процессе овладения специальными дисциплинами; стимулирование магистрантов к научно-исследовательской деятельности путем приобщения их к решению опережающих познавательных и исследовательски-творческих заданий профессионально ориентированного характера во время использования разнообразных форм и методов организации образовательного процесса; включение магистрантов в различные виды научно-исследовательской работы в учебном процессе, в ходе различных видов практик, самостоятельной исследовательской деятельности во внеучебное время.

Ключевые слова: факторы, мотивация, педагогические условия, научно-исследовательская деятельность, исследовательская компетентность.

Bondarenko L.I. Leading pedagogical conditions of formation of research competence of future university teachers.

In the article pedagogical conditions of formation of research competence of future university teachers were theoretically grounded: the development of research potential graduate students from updating internal resources of the individual in the process of mastering of professional disciplines; stimulate undergraduates to research activities by involving them in solving cognitive and proactive research and creative tasks professionally oriented character during the application of various forms and methods of educational process; inclusion of undergraduates in various kinds of research in the educational process in the course of various practices, independent research activities outside the classroom.

Found that the pedagogical process must provide a set of factors and conditions to prepare future high school teachers to research activities had a systematic, focused, and graduates have sufficient levels for modern teacher research competence.

Based on the analysis approaches scientists to nature "factor" and "condition" these concepts have been generalized.

Keywords: factors, motivation, pedagogical conditions, scientific research, research competence.